

Bezpieczeństwo militarne Polski

Problem bezpieczeństwa militarnego Polski

„Powszechnym, przyjętym kryterium bezpieczeństwa jest własny potencjał obronny połączony z układami sojuszniczymi, zapewniającymi skuteczne odstraszanie potencjalnego napastnika.”¹
Jan Nowak – Jeziorański

Na przełomie XX i XXI wieku świadomość i marzenie o szczęśliwej przyszłości narodów, zostały zdeterminowane przez troskę o bezpieczeństwo, a poszukiwanie dróg i środków zapewnienia bezpieczeństwa stało się priorytetowym dążeniem wszystkich rządów i organizacji międzynarodowych. Złudne i naiwne okazały się proroctwa o odejściu do historii tragedii wojen światowych i blisko półwiecza życia na krawędzi wojny nuklearnej w XX wieku, wyrażone w tezach: F. Fukuyamy: Koniec historii i B. Clintona: Po pierwsze gospodarka głupcze.²

```
(adsbygoogle = window.adsbygoogle || []).push({});
```

Pojęcie bezpieczeństwa narodowego

Bezpieczeństwa narodowego nie sposób przedstawić i zrozumieć bez wprowadzenia do pewnego systemu pojęć. Według H. Kissingera pojęcie bezpieczeństwa stanowi współcześnie fundament ludzkiego działania.³

Pierwotnym znaczeniem etymologicznym jest określenie bezpieczeństwa państwa jako stanu:

- Stan niezagrożenia, spokoju pewności⁴;
- Wolność od zagrożeń⁵;
- Wolność od zagrożeń, strachu lub ataku⁶.

```
(adsbygoogle = window.adsbygoogle || []).push({});
```

Początki edukacji obronnej Polski

Początki edukacji obronnej w Polsce to okres po I wojnie światowej. Konieczność podjęcia kwestii edukacji obronnej spowodowała potrzeba rozwoju środków walki i zmiana sposobów jej prowadzenia. Truizmem jest stwierdzenie, że dawniej wojny to w praktyce następujące po sobie pojedyncze bitwy.⁷

Pierwsze użycie samolotu w celach militarnych

Zjawisko frontu i zaplecza wystąpiło wyraźnie w czasie I wojny światowej, wówczas to kraje walczące przestawiały całą produkcję narodową na potrzeby wojny. W czasie I wojny światowej pojawiły się już pierwsze symptomy zagrożenia zaplecza, spowodowane pojawieniem się nowego środka walki – samolotu.

Pierwsze bomby zrzucone na Paryż, Londyn, Piotrogród i Freiburg unaocznily fakt, że istnieje możliwość przenikania na głębokie zaplecze walczących stron i niszczenie tam ważnych obiektów

wojskowych i cywilnych. Dodatkowym czynnikiem decydującym o konieczności wprowadzenia wojny obronnej było użycie broni chemicznej (gazów). W tej sytuacji coraz bardziej widoczna stawała się konieczność stworzenia systemu obrony kraju.

Czynnikiem, który zintensyfikował działania państw nad ochroną własnego terytorium stało się utworzenie wojsk powietrzno-desantowych i możliwość przerzucania ich przez wroga na tyły przeciwnika. Powyższe Czynniki przyczyniły się do powstania różnorodnych koncepcji obrony terytorium kraju, w zakresie terytorialnej i cywilnej.

Edukacja zmierzająca do wypracowania koncepcji obronności kraju była różnie określana w zależności od państwa, który ją opracował, w rezultacie sprowadzała się do tego samego celu – przygotowania całego państwa i społeczeństwa do obrony kraju.

W okresie międzywojennym w prawie wszystkich krajach europejskich funkcjonowały różne formy przysposobienia wojskowego. W II Rzeczypospolitej w zakresie edukacji patriotyczno – obronnej realizowano hasła „naród pod bronią”. W ramach organizowanych szkoleń przygotowywano ludność do obrony przeciwlotniczej – w skrócie plot i przeciwgazowej – pgaz. Szkolenia obejmowały działania organizacyjne ludności cywilnej związane z jej funkcjonowaniem w czasie wojny.

W okresie 1918 – 1939, w państwie polskim przysposobieniem wojskowym zajmowały się:

- instytucje państwowe w tym wojsko;
- szkoły;
- organizacje paramilitarne i społeczne.

Gdy Polska wchodziła w okres niepodległości w 1918 roku panowała trudna sytuacja zarówno gospodarcza jak i ekonomiczna. Dostrzegając znaczenie edukacji obronnej dla kształtowania morale mas żołnierskich, nie zawsze do końca świadomych stopnia zagrożenia ojczyzny, władze państwowe i wojskowe znaczny nacisk kładły na jej prowadzenie w skali całego społeczeństwa. W działalności wychowawczej nawiązywano do doświadczeń i tradycji z okresu powstań narodowych, jak i walk na frontach I wojny światowej, szczególnie podkreślając potrzebę dyscypliny oraz wychowania moralnego.

(adsbygoogle = window.adsbygoogle || []).push({});

W przyjętym już wówczas programie edukacyjnym starano się, poprzez wojskową służbę oświatowo-wychowawczą, poszerzyć wiadomości z zakresu historii Polski.

Program zawierał, między innymi tematy dotyczące tradycji oręża polskiego oraz powinności żołnierza i obywatela gotowego do oddania życia w obronie zagrożonej ojczyzny. Praktyczną szkołę przyspieszonej edukacji militarnej społeczeństwa stanowiły walki prowadzone o granice II Rzeczypospolitej. Jednak po wojnie, zauważono znaczne osłabienie dotychczasowego zainteresowania wojskiem i sprawami armii. Brakowało przede wszystkim koordynacji działań, pomiędzy wojskiem a społeczeństwem, społecznego nagłośnienia oraz tworzenia właściwych rozwiązań instytucjonalnych i programowych.

Brak właściwego postrzegania przez społeczeństwo edukacji obronnej spowodowało wprowadzenie planowej, szeroko zakrojonej akcji edukacji społeczeństwa pod względem obronnym. Działalność aparatu

oświatowego w armii uregulowano w rozkazie ministra spraw wojskowych z 24 maja 1919 roku, określającym całokształt pracy oświatowo–wychowawczej. Zadania dydaktyczne przekazano Departamentowi Naukowo–Szkolnemu Ministerstwa Spraw Wojskowych. W latach 1921–1926 nie zdołano jednak wypracować w instytucjach państwowych jednakowych zasad edukacji obronnej społeczeństwa. Władze państwowe postanowiły pozbyć się tego obowiązku, przerzucając odpowiedzialność na wojsko oraz organizacje społeczne. Wojsko koncentrowało uwagę na żołnierzach przekazując również wiedzę obywatelską, w której mieściła się wiedza obronna odnosząca się do całego społeczeństwa. Znacznie mniej uwagi wojsko przywiązywało do edukacji młodzieży w tym zakresie. W grudniu 1922 roku ukazało się wspólne rozporządzenie ministrów spraw wojskowych oraz wyznań religijnych i oświecenia publicznego o wprowadzeniu przedmiotu „przysposobienie rezerw” do programu szkół średnich i do profilu ogólnokształcącego i zawodowego. W oparciu o rozporządzenie przystąpiono do tworzenia Hufców Szkolnych dla młodzieży męskiej mającej ukończone 16 lat. Kierownictwo hufca spoczywało w rękach kierownika wojskowego, wyznaczone przez władze szkolne za zgodą władz wojskowych. Oznaczało to, że resort wojskowy przejął kierownictwo nad edukacją obronną młodzieży szkół średnich. Realizację tego przedsięwzięcia przekazano terenowej administracji wojskowej.

Wzrost zainteresowania wojska koordynowaniem edukacji obronnej społeczeństwa nastąpił w 1924 r., kiedy w Oddziale III Sztabu Generalnego WP utworzono Wydział Stowarzyszeń Wojskowo–Wychowawczych. Ustanowiono stanowiska referentów stowarzyszeń wojskowo–wychowawczych. Związki techniczne i oddziały dostały wytyczne do udzielania pomocy organizacjom i stowarzyszeniom społecznym zajmującym się edukacją obronną społeczeństwa. Dobierając treści i formy pracy w formacjach przysposobienia wojskowego, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWF i PW) oraz podległe mu ogniwa, dążyły do upowszechnienia wiedzy obronnej w społeczeństwie i zainteresowania jak najszerszej jego kręgów problematyką wojskową. Obok ogólnego przysposobienia wojskowego starano się także prowadzić edukację specjalistyczną, mieściło się w niej przygotowanie: lotnicze, radiotelegrafistów, konne i narciarskie.

Analizując system oświaty w ówczesnej Polsce (1918–1925), należy powiedzieć, iż był to okres prób i eksperymentów prowadzonych w oświacie szczególnie w dziedzinie kształcenia obronnego. Dopiero w 1927 roku po utworzeniu Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia wojskowego, nadano przysposobieniu wojskowemu społeczeństwa RP zorganizowanego charakteru. Wydana 13 grudnia 1927 r. „Instrukcja wyszkolenia oddziałów przysposobienia wojskowego”;, definiowała cele, treści i zakres prowadzonej działalności, a także precyzowała rzeczowe uwarunkowania edukacji obronnej. Dzieliło się ono na przysposobienie wojskowe: młodzieży szkolnej, młodzieży akademickiej, młodzieży pozaszkolnej, rezerwistów oraz kobiet. Sprecyzowane zostały następujące działy prowadzonej działalności:

- wychowanie obywatelskie;
- wychowanie wojskowe;
- wychowanie fizyczne;
- wyszkolenie wojskowe.

Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej było obowiązkowym przedmiotem nauczania w trzech kolejnych latach gimnazjum i liceum. Objęci nim byli uczniowie szkół zawodowych i rzemieślniczych oraz szkół średnich. Przysposobienie wojskowe w szkołach zawodowych i rzemieślniczych przygotowywało uczniów, jako kandydatów na podoficerów, a w szkołach średnich na kandydatów na oficerów zawodowych i rezerw.

Celem przysposobienia wojskowego kobiet było przygotowanie ich do działalności społecznej i pełnienia funkcji pomocniczych w wojsku, np. w służbie sanitarnej, oświatowej, łączności, administracji.

W latach 1928–1938 w ramach edukacji obronnej społeczeństwa uwaga koncentrowana była na przysposobieniu wojskowym. Przede wszystkim prowadzono prace z młodzieżą męską przedpoborową. Niestety znacznie mniej uwagi poświęcono na edukację obronną całej ludności, zwłaszcza tej nie podlegającej służbie wojskowej. Inspiratorem i organizatorem wszystkich poczynań w społecznej edukacji

było Wojsko Polskie. Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych z 10 września 1937 roku w sprawie organizacji przysposobienia młodzieży szkolnej do obrony kraju m.in. głosiło, że jest to podstawowe zadanie pracy wychowawczej w szkole.

Niezwykle ważną rolę w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, jak i w czasie II wojnie światowej odgrywały stowarzyszenia społeczne, głównie zaś związki młodzieży i organizacje o charakterze paramilitarnym. To właśnie „Strzelcy”, „Sokoliki”, harcerze i „Peowiaci”, a także członkowie innych stowarzyszeń w latach 1914–1918 i 1920, w powstaniach śląskich i w 1939 roku, przekazali armii setki tysięcy wstępnie przeszkolonych, gotowych do wypełniania obowiązków żołnierzy.

W dziedzinie edukacji obywatelskiej przedstawiciele sfer oświatowych, którzy brali udział w pracach Rady Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego, ukierunkowywali odpowiednio szkolne programy nauczania i wychowania. Inspirowano też powstawanie stowarzyszeń i określano ich zakres programowy. Terenowa struktura PUPW i WF (Państwowy Urząd Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego), koordynowały w tym zakresie współdziałanie stowarzyszeń i gwarantowała optymalne wykorzystanie kadry, bazy i środków materiałowo–finansowych.

Funkcjonowanie systemu możliwe było dzięki odpowiednim regulacjom prawnym. Prawo o stowarzyszeniach – zawierające kwalifikacje organizacji społecznych pod względem ich użyteczności dla państwa – dawało „Stowarzyszeniom Wyższej Użyteczności” – pewne przywileje, w tym dom korzystania z pomocy państwa. Z drugiej zaś strony zapewniała nadzór czynników państwowych nad realizacją przez nie zadań państwowych. Oprócz tego ustawa o obronie kraju, stwarzała możliwość prowadzenia przysposobienia wojskowego poza siłami zbrojnymi, a ustawy budżetowe uwzględniały w ramach innych resortów środki na prowadzenie specjalistycznego Przysposobienia Wojskowego (np. pocztowego, kolejowego) w resortach przewidzianych do militaryzacji.

Najliczniejszą spośród organizacji prowadzących przysposobienie wojskowe w Polsce był Związek Strzelecki „Strzelec”. Miał przygotowywać młodzież do służby wojskowej, wychowywać ją w duchu patriotycznym i obywatelskim, szerzyć znajomość historii Polski i tradycji oręża polskiego, przybliżyć młodzieży zdobycze nauki i techniki. Duże znaczenie w popularyzowaniu wiedzy obronnej miał też Związek Halerczyków, Związek Dowórczyków oraz Związek Harcerstwa Polskiego.

22 września 1926 powołano do życia Junackie Hufce Pracy pod kierownictwem armii. Realizowały one kurs przysposobienia wojskowego i program oświatowo wychowawczy opracowywany przez wojsko.

Działalność wychowawczą i przysposobienie wojskowe realizowały również liczne związki kombatanckie – Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, Związek Oficerów Rezerwy, Związek Podoficerów Rezerwy i Związek Rezerwistów.

Odwołując się do polskich doświadczeń historycznych warto zauważyć, że w 1939 roku ustanowiono urząd Głównego Komisarza Cywilnego przy Naczelnym Dowództwie WP oraz urzędy komisarzy cywilnych przy innych wyższych dowództwach wskazanych przez Naczelnego Wodza.

Poglądy organów odpowiedzialnych za edukację obronną społeczeństwa zmieniały się w miarę kształtowania się nowego ustroju społeczno politycznego Polski po II wojnie światowej. Podstawowym celem edukacji obronnej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej było ukształtowanie świadomości obronnej obywateli oraz poszerzanie wiedzy służącej stałemu zwiększaniu efektywności działania poszczególnych osób i zespołów ludzkich, organów politycznych, władzy i administracji państwowej w czasie narastania zagrożenia i wojny. Najważniejszą formą edukacji było szkolenie strategiczno – obronne, w ramach, którego organizowano:

- ogólnokrajowe ćwiczenia – stosownie do ustaleń KOK;
- regionalne i międzywojewódzkie ćwiczenia – prowadzone w każdym roku przez Głównego Inspektora Obrony Terytorialnej lub przez Szefa Obrony Cywilnej Kraju;
- inne przedsięwzięcia szkoleniowe – organizowane przez Sekretarza KOR;
- międzysojusznicze ćwiczenia byłego Układu Warszawskiego i Obrony Cywilnej oraz ćwiczenia sztabów i

wojsk z udziałem cywilnej kadry kierowniczej jednostek przewidzianych do militaryzacji, formacji obrony cywilnej i ludności.

W 1946 roku w oparciu o dekret Rady Państwa wprowadzono do szkół przysposobienie wojskowe, jako obowiązkowy przedmiot nauczania. W tym samym roku rząd Polski powołał do życia Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. W wielu szkołach, zakładach pracy i we wsiach powstawały hufce, a w wielu miejscowościach zorganizowano ośrodki wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. W rok później do wiejskich hufców włączono szkolenie rolnicze i nadano im nazwę hufców przysposobienia wojskowego i rolniczego.

W 1948 roku Sejm uchwalił ustawę o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Realizację powyższej ustawy powierzono powstałej organizacji „Służba Polsce”. Została ona powołana w 1948 roku. Biuro organizacji znajdowało się w ministerstwie oświaty. Kierowało ono szkoleniem oraz wychowaniem młodzieży w hufcach.

Głównym jej zadaniem było:

- organizowanie udziału młodzieży w realizacji planów gospodarczych kraju;
- wychowanie młodego pokolenia w duchu patriotyzmu, zgodnie z obowiązującym morale;
- szkolenie zawodowe;
- rozwijanie kultury fizycznej;
- przygotowanie do obrony kraju.

W okresie 1945 – 1951 nie było jednolitego programu nauczania z zakresu obrony i ochrony kraju. Dopiero w 1952 roku opracowano i wydano pierwszy jednolity program nauczania przysposobienia wojskowego. Dominowała w nim tematyka szkolenia taktycznego, ogniowego, musztry i regulaminów wojskowych, natomiast powszechna samoobrona ludności potraktowana została marginesowo. W 1952 roku wprowadzono, w ostatnich klasach szkół średnich, obowiązkowy przedmiot nauczania – przysposobienie wojskowe.

Zgodnie z doktrynalnymi założeniami obronnymi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, wszystkie etapy edukacji narodowej i wychowania obywatelskiego w tym okresie, powinny zawierać pierwiastek obronny. Jednym z podstawowych warunków osiągnięcia celów obrony państwa, oprócz utrzymania w sprawności środków walki zbrojnej, są umiejętności ludzkie i ciągłe ich udoskonalanie. W związku z tym, 30 stycznia 1952 roku wprowadzono ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym. Ustawa ta nakładała na poszczególne ogniwa kierowania i zarządzania obowiązki związane z obronnością kraju i dysponowania zasobami ludzkimi. W latach sześćdziesiątych szczególnego znaczenia nabierała problematyka obrony terytorialnej kraju, a w tym obrony cywilnej. Pojawienie się nowych środków prowadzenia wojny wywołało konieczność powszechnego szkolenia obronnego wszystkich obywateli i przygotowania ich do wykonywania określonych funkcji w systemie obrony państwa. Uznano, że tylko powszechne przygotowanie społeczeństwa do samoobrony może zapewnić odpowiednie warunki dla złagodzenia i przewyciężenia skutków uderzeń broni masowego rażenia i innych przejawów działalności wroga.

Polskie doświadczenia wykazały, że najlepszym sposobem powszechnego przygotowania obronnego społeczeństwa jest przeszkolenie obronne młodzieży w szkołach. W ten sposób młody obywatel po ukończeniu szkoły i zdobyciu zawodu wchodzi w życie jako członek społeczeństwa z określonym zasobem wiedzy i umiejętności obronnych.

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wprowadziła przysposobienie obronne młodzieży oraz powszechną samoobronę ludności. Ustawa ta nałożyła na resort oświaty i wychowania oraz na inne ministerstwa, którym podlegają szkoły, obowiązek szkolenia ludności w zakresie powszechnej samoobrony przez objęcie całej młodzieży szkolnej przysposobieniem obronnym zamiast przysposobienia wojskowego.

Przysposobienie obronne realizowane wyłącznie w szkołach średnich nie spełniło zamierzonego celu gdyż część uczniów nie kontynuowała nauki. W 1969 roku w celu objęcia przygotowaniem obronnym całej młodzieży rozpoczęto wdrożenie wychowania patriotyczno – obronnego do szkół wszystkich

typów i szczebli. Siódmego stycznia 1977 przewodniczący KOK wydał zarządzenie w sprawie organizacji szkolenia obronnego kierowniczej kadry systemu obronnego PRL. Jest to pierwszy dokument, który określa zasady i formy szkolenia obronnego tej kadry.

Ważną rolę w przygotowaniu kadr kierowniczych resortów i województw spełniało „wyodrębnione wewnętrznie szkolenie obronne kadr”. Wprowadzone ono było w postaci resortowych lub wojewódzkich ćwiczeń kompleksowych (ostatnie ćwiczenia przeprowadzono w 1988 roku) – organizowanych raz na 5 lat; specjalistycznych ćwiczeń, gier decyzyjnych i treningów obronnych – organizowanych corocznie na poszczególnych szczeblach organizacyjnych, w resortach, województwach, gminach i zakładach pracy; a także ogólnobronnych zajęć zbiorowych prowadzonych w wymiarze 2–3 dni w każdym roku – organizowanych dla tej kadry w formie wykładów, seminariów, dyskusji problemowych, pokazów itp.

Bardzo istotnym elementem edukacji obronnej było szkolenie jednostek przewidzianych do militaryzacji oraz formacji obrony cywilnej. Podstawową formą szkolenia osób posiadających przydziały organizacyjno – mobilizacyjne do tych jednostek, jak i formacji OC, były ćwiczenia. Mogły być realizowane w czasie wolnym od pracy w wymiarze 15 dni w roku. Organizatorami szkoleń formacji obrony cywilnej byli kierownicy zakładów pracy oraz prezydenci miast, naczelnicy miast, dzielnic, gmin.

Przysposobienie obronne młodzieży szkolnej realizowane było w wymiarze 76 godzin lekcyjnych.. Cały proces edukacji społeczeństwa organizowały i sprawowały nad nim kierowniczą drogę naczelną i terenową ograny polityczne, władzy i administracji państwowej. W zakresie obrony cywilnej główny wysiłek skupiono na przygotowaniu ludności do ochrony przed skutkami użycia ówczesnych środków rażenia, organizacji i prowadzenia akcji ratunkowych, zwalczania klęsk żywiołowych i usuwania ich skutków.

Współczesna edukacja obronna

Współcześnie obrona państwa to kwestia szersza niż problem wyłącznie sił zbrojnych. Uruchomiono w myśleniu o obronności kraju nie tylko siły militarne walczące z przeciwnikiem, lecz także te wszystkie dziedziny życia państwowego i społecznego, które nie biorąc bezpośredniego udziału w walce, powinny przyczynić się do skutecznej obrony państwa. Uruchomienie dodatkowych płaszczyzn życia w obronności kraju wynika ze świadomości tego, że nowoczesna wojna dotyczy całego narodu i terytorium państwa. W związku z tym konieczne jest przygotowanie społeczeństwa pod względem obronnym oraz kształtowanie patriotycznej i obronnej świadomości obywateli.

Przemiany społeczne lat osiemdziesiątych spowodowały zmiany celów i treści kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. Programy przysposobienia obronnego nie były w pełni aprobowane przez społeczeństwo. Dominowała w nich tematyka wojskowa i indoktrynacja polityczna. Przykładem braku stabilności treści kształcenia obronnego oraz niska koordynacji z systemem edukacji jest fakt, że w latach 1952 – 1990 programy przysposobienia wojskowego i obronnego w szkołach ponadpodstawowych były zmieniane 24 razy. Żadnego programu nie można było, więc zweryfikować w praktyce.

Okres transformacji społeczno – gospodarczej i politycznej zapoczątkowany na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wpłynął na wzmożenie działań dotyczących przewartościowania dotychczasowego systemu edukacji obronnej społeczeństwa polskiego. Przyjęcie nowej doktryny wojennej o wyraźnym charakterze obronnym wpłynęło na przebudowę struktury obronno – militarnej państwa. Odejście od autorytarnego systemu kierowania doprowadziło do konieczności uwzględniania we wszystkich elementach edukacji obronnej udziału najszerszych gremiów wywodzących się ze środowisk cywilnych i wojskowych.

Okres przejścia i przesilenia w Polsce ujawnił wiele zjawisk niekorzystnych dla programowania i realizowania zadań edukacji obronnej. Ujawnione zostały sprzeczne stanowiska na temat istoty bezpieczeństwa i gotowości obronnej społeczeństwa i spowodowały osłabienie działań na ich rzecz.

W czasach integracji Polski z Unią Europejską, starań o członkostwo w NATO oprócz bezpieczeństwa narodowego zaczęto zastanawiać się nad bezpieczeństwem zbiorowym i roli edukacji obronnej w tej mierze. Wynikła potrzeba stworzenia najpełniejszego systemu zapewniającego bezpieczeństwo poszczególnych jego uczestników, a w konsekwencji zachowanie pokoju.

Od momentu wycofania ze szkół podstawowych (od 1990/1991) przedmiotu przysposobienie obronne i wprowadzenia zastępczo zagadnień z zakresu samoobrony, poziom edukacji obronnej w tych szkołach znacznie się obniżył. Na dobrym poziomie przebiegało kształcenie w ramach przedmiotu przysposobienie obronne w szkołach ponadpodstawowych. Doksztalcanie odbywało się również w ramach obozów

przysposobienia obronnego w czasie wakacji, niestety coraz mniej funduszy ograniczało edukację prowadzoną w ten sposób.

W zakresie szkolenia obronnego studentów w uczelniach podlegających MEN, od czasu usunięcia w 1991 roku z programu studiów zajęć wojskowych, nie prowadziło się żadnych zajęć z problematyki wojskowej.

W 1995 z inicjatywy ministerstwa obrony narodowej przy Uniwersytecie Warszawskim powstało Studium Bezpieczeństwa Narodowego. Zajęcia obejmowały następujące treści związane z:

- bezpieczeństwem międzynarodowym;
- systemem obronnym Polski i polityką obronną;
- integracją Polski ze strukturami NATO;
- zadaniami ogólnie obronnymi, a w tym ekonomiczno obronnymi.

Stosunkowo duży ciężar w sferze przygotowania obronnego kadr, zarówno wojskowych jak i cywilnych, przyjęła na siebie Akademia Obrony Narodowej. Realizuje je do tej pory w ramach: Wyższych Kursów Obronnych, Podyplomowego Studium Operacyjno–Strategicznego, Podyplomowego Studium Obronności Państwa, Zaocznego Podyplomowego Studium Edukacji Obronnej, Zaocznych studiów licencjackich i magisterskich z zakresu zarządzania i marketingu, których program obejmuje również problematykę ekonomiczno–obronną i ekonomiczno–wojskową.

Ponadto źródłem dopływu kadr przygotowanych do kierowania szeroko rozumianą obronnością i realizacji zadań obronnych w RP jest kilkanaście uczelni kształcących studentów z problematyki bezpieczeństwa. Do tych uczelni należy między innymi: Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Wyższe Szkoły Pedagogiczne w Krakowie i Bydgoszczy, Wyższa Szkoła Rolniczo–Pedagogiczna w Siedlcach, Akademia Humanistyczna w Pułtusku. Również programy studiów akademii medycznej i wyższych szkół morskich, obejmują problematykę obronną.

Trudno wymienić wszystkie wnioski nasuwające się po analizie zgromadzonej literatury, ale stwierdzić trzeba, że w skali kraju realizowano wiele ważnych dla umocnienia bezpieczeństwa przedsięwzięć oświatowo wychowawczych i szkoleniowych głównie o charakterze patriotyczno–obronnym. Mimo tego brakowało, przede wszystkim, właściwych uregulowań prawnych, koordynacji działań, społecznego nagłośnienia oraz tworzenia potrzebnych rozwiązań strukturalnych i rzeczowych, stosownie do zmieniającej się sytuacji politycznej, militarnej i ekonomicznej. We współczesnym świecie stale rośnie znaczenie edukacji obronnej jako szansy ludzkości w dążeniu do zapewnienia pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej.⁸ Nadzieje, jakie wiąże się z przemianami w teorii i praktyce edukacyjnej są wyjątkowo duże, ale ich realizacja wymaga wielu zmian w świadomości pedagogicznej zarówno wykładowców przedmiotu edukacja obronna, jak przedstawicieli władz. Tym bardziej, że współczesny kształt bezpieczeństwa obejmuje bardzo wiele zjawisk, faktów, procesów i zależności, które mają nie tylko wymiar personalny i strukturalny w obrębie regionu lub kraju, ale także odnoszą się do przemian cywilizacyjnych i kulturowych w świecie. System bezpieczeństwa to przede wszystkim kwestia edukacji obronnej przeprowadzanej w państwie. Zgodnie z założeniami edukacji obronnej władze RP wdrażają szereg procesów oświatowych i wychowawczych, wpływających na jednostki i grupy społeczne. Procesy te mają na celu spowodować rozwój i aktywność społeczeństwa ukierunkowaną na kształtowanie systemu wartości istotnego dla bezpieczeństwa państwa i obywateli. Rozwijane są również zagadnienia obrony cywilnej, której zadania obejmują według standardów europejskich samoochronę, budowę obiektów ochronnych, ochronę w przypadku klęsk żywiołowych.

Transformacja ustrojowa w Polsce, a wraz z nią dokonujące się przemiany polityczno – gospodarcze spowodowały szereg zmian w dotychczas funkcjonującym systemie edukacji w państwie polskim. Zgodnie z obowiązującym na ten okres prawem w Polsce funkcjonuje pięć ośrodków decyzyjnych zajmujących się edukacją obronną. Należą do nich:

- Komitet Obrony Kraju;

-
- Urząd Rady Ministrów;
 - Ministerstwo Obrony narodowej;
 - Ministerstwo Edukacji Narodowej;
 - Ministerstwo Sprawa Wewnętrznych i Administracji powołane uchwałą Sejmu z 21 czerwca 1996 roku.9

Edukacja obronna kadr kierowniczych

Szkolenia uzupełniające

Ćwiczenia

Szkolenia na WKO

– Prezydent RP Strategiczna gra obronna, ćwiczona strategiczno – obronne

Szkolenie w:
- ministerstwach;
- urzędach centralnych;
- województwach.

Sz. Gen. WP Regionalna gra ogólna – obronna – Premier
Ćwiczenia sił zbrojnych z udziałem ogniw pozamilitarnych – Szef

W Krajowej Szkole Administracji i szkołach wyższych

Resortowe (wojewódzkie) gry (ćwiczenia) ogólna – obronne
– minister, szef urzędu centralnego, wojewoda

Źródło: Rola i znaczenie Komitetu Obrony Kraju w edukacji obronnej, [za:] M. Kucharski: Edukacja obronna, Wydawnictwo Fundacja Innowacja Wyższej Szkoły Społeczno – Ekonomicznej, Warszawa 2002, s. 116.

Obecnie Akademia Obrony Narodowej z siedzibą w Rembertowie szkoli kadrę kierowniczą wyższych szczebli organizacyjnych ministerstw i województw. Organizacja ćwiczeń i innych centralnych przedsięwzięć szkoleniowych należała przed 1989 rokiem odpowiednio do Sekretarza Komitetu obrony Kraju i szefa Obrony Cywilnej Kraju. Obecnie szkolenia obronne w jednostkach organizacyjnych szczebla centralnego są w gestii Urzędu Rady Ministrów, który zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku obrony RP, kieruje trzema ogniwami systemu edukacji obronnej, tj. obroną cywilną (OC), jednostkami zmilitaryzowanymi oraz powszechną samoobroną ludności. W myśl tej ustawy Urząd Rady Ministrów określa:

- zadania, obowiązki, uprawnienia dla organów administracji państwowej zasady współdziałania w zwalczaniu klęsk żywiołowych oraz ogólne zasady tworzenia formacji obrony cywilnej;
- zadania związane ze szkoleniem teoretycznym i praktycznym, prowadzeniem kontroli, oraz zasady wyposażania jednostek zmilitaryzowanych;
- zasady i wymiar szkolenia podstawowego oraz czas ćwiczeń praktycznych w ramach powszechnej samoobrony ludności.

Kierowanie przez Radę Ministrów edukacją obroną w wymienionych powyżej ogniwach systemu posiada charakter tylko formalny, polegający na prawnym uregulowaniu zasad, organizacji i przebiegu szkolenia. Praktycznie URM kieruje bezpośrednio szkoleniem jednostek zmilitaryzowanych. Natomiast w formacjach OC bezpośrednimi organizatorami szkolenia do końca 1996

roku byli: resort Obrony narodowej oraz inni ministrowie i wojewodowie w zakresie ustalonym przez URM. Od 1 stycznia 1997 roku zgodnie z ustawą o urzędzie MSWiA, na podstawie art. 3, pkt. 2 urząd ten przejął nadzór nad działalnością obrony cywilnej. Zdaniem specjalistów wobec niejednoznaczności uregulowań prawnych decyzja ta nie usprawniła funkcjonującego systemu edukacji społeczeństwa.¹⁰ Kwestie związane ze szkoleniem zmilitaryzowanych regulują:

- przepisy art. 174 – 188 powołanej wyżej ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej;
- rozporządzenie Rady ministrów z dnia 8 marca 1993 roku w sprawie nadawania przydziałów do militaryzacji i jednostek militarnych oraz powoływania osób do odbycia ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, stanowiące akt wykonawczy do tej ustawy¹¹;
- uchwała nr 02/89 Komitetu Obrony Kraju z dnia 4 sierpnia 1989 roku w sprawie militaryzacji¹².

Zgodnie z obowiązującymi przepisami jednostki organizacyjne, które mają być objęte militaryzacją ustala Rada Ministrów. O jednostkach takich mówimy wówczas jako o jednostkach przewidzianych do militaryzacji. Rada ministrów może te z, w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, zdecydować o objęciu właśnie tych jednostek militaryzacją. W takim przypadku jednostki przewidziane do militaryzacji stają się z mocy prawa jednostkami zmilitaryzowanymi, a osoby posiadające przydział organizacyjno – mobilizacyjny do tych jednostek rozpoczynają pełnienie służby w jednostkach zmilitaryzowanych. Reasumując podstawową formą organizacyjną militaryzacji jest jednostka zmilitaryzowana. W czasie pokoju natomiast, w ramach przygotowań obronnych, w jednostkach przewidzianych do militaryzacji prowadzi się przygotowania organizacyjno – mobilizacyjne obejmujące również problematykę szkolenia. Poziom wyszkolenia stanów osobowych jednostek przewidzianych do militaryzacji jest, bowiem istotnym czynnikiem zdolności zarówno do formowania, jak i następnie do działania jednostek zmilitaryzowanych.

Przed transformacją ustrojową, czyli przed 1989 rokiem, organizacja szkoleń edukacji obronnej resortach i województwach organizowali ministrowie lub kierownicy urzędów centralnych i wojewodowie. Organizacja przebiegała w drodze typowania osób podlegających szkoleniu, przygotowywania programów i planów szkolenia oraz jego realizowania. W myśl Uchwały Komitetu Obrony Kraju wydanej w oparciu o art. 5 ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej ogólny nadzór nad organizacją i prowadzeniem szkolenia kadr kierowniczych sprawował Sekretarz Komitetu Obrony Kraju.

W ramach prowadzonych zajęć szkolenia obronnego w jednostkach organizacyjnych województwa i powiatu, na dzień dzisiejszy, realizowane są przede wszystkim następujące formy, przedstawione na rysunku nr 2.

Celem organizowanych zajęć w ramach szkolenia obronnego w jednostkach organizacyjnych województwa i powiatu jest:

- zapoznanie z ustalonymi dla danego stanowiska służbowego zadaniami obronnymi oraz zasadami i trybem ich realizacji, a także przepisami normatywno – prawnymi w zakresie obronności w ramach ogólnie – obronnych zajęć zbiorowych;
- doskonalenie lub sprawdzenie umiejętności wykonywania lub rozwiązywania zadań obronnych w założonych ćwiczeniach sytuacyjnych oraz usprawnienie pracy zespołowej poszczególnych komórek organizacyjnych w ramach specjalistycznych ćwiczeń, gier decyzyjnych i treningów;
- doskonalenie rozwiązań i wykonywania zadań w procesie podwyższania gotowości obronnej państwa oraz funkcjonowania wojennego systemu kierowania, a także korelowanie działań najważniejszych struktur organizacyjno – funkcjonalnych poszczególnych resortów i województw w ramach resortowych i wojewódzkich ćwiczeniach kompleksowych.

Województwo stanowi podstawową jednostkę organizacyjną podziału kraju i dlatego spełnia kluczową rolę w funkcjonowaniu systemu obronnego państwa. Pod kierownictwem

województw następuje integracja realizacji zadań obronnych przypisanych podsystemowi cywilnemu edukacji obronnej, czyli układowi pozamilitarnemu. Do podstawowych zadań wojewody w zakresie obronności należą:

- utrzymywanie sprawności działania administracji rządowej i samorządowej;
- utrzymywanie ciągłości działania podstawowych zakładów funkcjonujących na obszarze województwa;
- ochrona ludności i dóbr materialnych;
- utrzymywanie porządku i bezpieczeństwa, a na okres wojny dodatkowo:
- wydzielenie sił i środków do przygotowania rejonów obrony, węzłów lub obiektów;
- zapewnienie świadczeń rzeczowych na rzecz sił zbrojnych.

Elementem systemu obronnego, bezpośrednio podporządkowanym województwu w zakresie obronności jest gmina. Zadaniem gminy jest:

- przygotowanie ludności w zakresie wykonywania powszechnego obowiązku obrony oraz współdziałania z organami wojskowymi;
- czynności związane z wykonywaniem powszechnego obowiązku obrony we współdziałaniu z organami wojskowymi;
- świadczenia osobiste, rzeczowe i szczególne na rzecz obrony kraju;
- zadania ochrony cywilnej wynikające z funkcji prezydenta (wójta) jako szefa obrony cywilnej gminy.

Funkcjonalność systemu edukacji obronnej decyduje o jakości przygotowania ludności między innymi w zakresie samoobrony na wypadek zagrożeń pokojowych i wojny. Na szczeblu województwa, powiatu i gminy edukacja obronna powinna opierać się na współpracy państwowej administracji lokalnej z administracją samorządową w zakresie ich funkcji i roli w krajowym systemie ochrony ludności cywilnej, koordynacji działań ratowniczych z wojskiem, siłami porządkowymi oraz służbami ratownictwa technicznego w trakcie walki z klęskami żywiołowymi i usuwania ich skutków na podstawie programu wcześniej ustalonego.

Autor: Anna Płaza

Przypisy:

- 1 J. Nowak & Jeziórański: [w:] Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie, [red.] R. Jakubczak, gen. broni J. Flis, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2006, s. 7.
- 2 Cytaty wypowiedzi polityków [za:] Ibidem, s. 13.
- 3 [Za:] J. Kukułka: Bezpieczeństwo a wspólnota europejska: współzależności i sprzeczności interesów, "Sprawy międzynarodowe"; 1982, s. 7.
- 4 Słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1987, t.1, s. 147.
- 5 R. Zięba: Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych, "Sprawy Międzynarodowe"; 1989, s. 10.
- 6 Z. Stefanowicz: Anatomia polityki międzynarodowej, Toruń 1999, s. 187.
- 7 Nie było również zaplecza. Wojska gromadziły zapasy, lub uzupełniały je na miejscu. Po ukształtowaniu się armii masowych i w miarę wzrostu używanej amunicji, paliwa, żywności, rosła zależność wojska od reszty kraju ‐ wykształciło się zaplecze i front, ściśle związane i uzależnione od siebie.
- 8 [Por.] Raport Międzynarodowej komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, przygotowany dla UNESCO pod przew. Jacquesa Delorsa, Warszawa 1998, s. 9.
- 9 F. Dela: Najwyższy czas budować nowe, wystąpienie na naradzie z szefami wojewódzkich inspektorów

OC, Warszawa 14. 02. 1997. [Za:] M. Kucharski: Edukacja obronna, Wydawnictwo Fundacja Innowacja Wyższej Szkoły Społeczno – Ekonomicznej, Warszawa 2002, s. 114.

10 Por., S. Mazur, F. R. Krynojewski, G. Mikrut, P. Tchorzewski: Zarządzanie kryzysowe, obrona cywilna kraju, ochrona informacji niejawnych, Wydawnictwo AWF, Katowice 2003.

11 Dziennik Ustaw nr 18 poz. 87.

12 Dziennik Urzędowy Komitetu Obrony Kraju nr 16, poz. 114 – przedruk w Dzienniku Rozkazów Tajnych MON z 1989 roku, poz. 011.